

Language: Yorùbá

Ìṣàfihàn Ipa Akinkanjú-binrin nínú Fîmù Àràmòtù

Tolúlópé ÌBÍKÚNLÉ (PhD)

Department of Linguistics and Nigerian Languages
National Institute for Nigerian Languages Aba, Nigeria

E-mail: toluwanimiibikunle@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0009-0007-6421-8403>

ÀṢAMỌ

Ọkan-ò-jòkan ni àwọn ayẹyẹ ajemàṣà Yorùbá, bakan náà sì ni gbogbo àwọn ayẹyẹ wònyí ni wọn ni àbùdá ajemọ̀ ibo àti ẹ̀sìn. Èyí tùnmò sí pé wọn kì í ṣe àgbékalẹ̀ ayẹyẹ tàbí ìṣàfihàn àṣà lasan; wọn kó ipa pàtàkì nínú ètò ẹ̀sìn, ìbágbépò àwùjọ, àti ètò ìṣelú, to bẹ̀ẹ̀ tí wọn jẹ ọkàn gbòógì lára àwọn ohun tí o so ìbáṣepò àwùjọ ró. Ọkan pàtàkì jùlọ lára àwọn ayẹyẹ wònyí ni Gẹ̀lẹ̀dẹ̀, èyí tí o jẹ ayẹyẹ ìbọ̀láfún agbára àwọn obinrin, pàápàá jùlọ àwọn iyá, tí ó sì n ṣiṣẹ̀ gégé bí irinṣẹ̀ àtúnṣe àwùjọ nípa ríri dájú pé ìdógba wa nínú ìbágbépò àti àjòṣepò àwùjọ. Ịṣẹ̀ ìwádìí yìí lo fîmù Àràmòtù láti fi ìdí rẹ̀ múlẹ̀ pé ó ṣeé ṣe láti lo fîmù tí wọn gbé jáde ni èdè abinibi láti ṣe ìpamọ̀ itàn àti àṣà, kí ó sì tún ṣe àfihàn ipa àwọn akinkanjú obinrin ni ilẹ̀ Afíríkà. Nípa ṣiṣe àgbéyèwò fîmù Àràmòtù ịṣẹ̀ ìwádìí yìí ṣe ìtòpinpin bí fîmù ṣe máa n ṣe àmúlò onírúuru ịṣẹ̀ ọ̀nà àtínúdá gégé bí ọ̀nà ìṣàgbékalẹ̀ ìjákinkanjú àti ìṣàfihàn àwọn ohun ìjìnlẹ̀ ajemọ̀-abínibí. Pépà yìí tún ṣe àgbéyèwò àtako tí ó jẹyọ nínú Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ lórí bí àṣà Yorùbá ti gbóríyìn fún agbára ìjìnlẹ̀ nínú ẹ̀mí èyí tí àwọn obinrin ní tí ó sì mú ìrèsílẹ̀ bá ipa àti ojú tí a fi n wo àwọn obinrin ní àwùjọ Yorùbá. Àràmòtù ṣe àgbéyèwò àti ìṣàfihàn ihà yìí ní ẹ̀kúnrẹ̀rẹ̀, ìdí yìí ni ịṣẹ̀ ìwádìí yìí fi ṣe àmúlò fîmù Àràmòtù láti ṣe àfihàn tí ó rinlẹ̀ lórí ipa tí fîmù Yorùbá le è kó láti ṣe àtúnṣe sí ojúwòye àti ìṣàfihàn àṣà, ẹ̀sìn àti itàn Yorùbá, pàápàá àwọn tí ó ní ṣe pẹ̀lú àwọn àkinkanju-obinrin ilẹ̀ Yorùbá, èyí tí yóò sì tún ṣe ìrànlowò fún itànkale itàn àti àṣà Yorùbá káàkiri àgbáyé.

KEYWORDS

Gẹ̀lẹ̀dẹ̀; Àràmòtù; Fîmù Yorùbá; Akinkanjúbinrin Áfíríkà; Àṣà Yorùbá; Ẹ̀sìn Yorùbá

O papel da heroína no filme de terror

RESUMO

Os festivais iorubás compartilham uma mesma natureza, possuindo todos eles uma dimensão religiosa e cerimonial. Isso significa que não se trata apenas de demonstrações cerimoniais ou culturais; eles desempenham um papel fundamental nos sistemas religiosos, sociais e políticos, constituindo uma parte essencial da trama das relações sociais. Um dos festivais mais importantes é o Gẹ̀lẹ̀dẹ̀, uma celebração do empoderamento feminino — especialmente das mães — que atua como instrumento de reforma social ao assegurar a igualdade nas relações e interações sociais. Esta pesquisa utiliza o filme *Aramottu* para demonstrar a viabilidade de se empregar obras cinematográficas produzidas em línguas indígenas na preservação da história

e da cultura, bem como para evidenciar o papel da mulher na África. Ao analisar *Aramottu*, o estudo explora como o cinema recorre a diversas formas de expressão artística criativa para apresentar e manifestar valores indígenas. O trabalho também aborda o debate surgido em torno do Gèledè sobre a maneira como a cultura iorubá celebra o profundo poder espiritual feminino, ao mesmo tempo em que, por vezes, compromete o papel e a imagem da mulher na sociedade iorubá. *Aramottu* examina e apresenta essa faceta em detalhes; por isso, este projeto de pesquisa utiliza o filme para destacar o papel relevante que as produções cinematográficas iorubás podem desempenhar na transformação da percepção e da representação da cultura, religião e história iorubás — particularmente no que diz respeito às heroínas iorubás —, contribuindo também para a difusão dessa história e cultura em escala global.

PALAVRAS-CHAVE

Gèledè; Aramottu; Cinema Iorubá; Heroína Africana; Cultura Iorubá; Religião Iorubá

The Representation of Yorùbá Female Heroism in the Film Àràmòtù

ABSTRACT

Yorùbá traditional festivals are diverse, and each is deeply rooted in indigenous religion, spirituality, and cultural practice. These festivals are far more than ceremonial celebrations or cultural performances; they constitute important cultural institutions through which religious beliefs, social values, political structures, and collective identity are expressed, negotiated, and sustained. Among these festivals, Gèlèdè occupies a distinctive place as a celebration dedicated to honoring the spiritual authority and social significance of women, particularly mothers. Beyond its ritual function, the festival serves as a cultural mechanism for promoting social harmony, communal balance, and the affirmation of women's indispensable roles within Yorùbá society. This study examines the Yorùbá-language film Àràmòtù to demonstrate how indigenous-language cinema functions as a vital medium for preserving history, religion, and cultural heritage while simultaneously representing the heroism of African women. Through a critical textual analysis of the film, the study investigates how Àràmòtù deploys diverse artistic and aesthetic resources, including indigenous performance traditions, visual symbolism, costume, ritual language, music, dance, and other culturally embedded expressive forms, to construct narratives of female heroism and articulate indigenous religious philosophies and cultural epistemologies. The paper further interrogates the tensions embedded within the Gèlèdè tradition, particularly the paradox between the celebration of women's spiritual authority in Yorùbá culture and the social and political constraints that continue to shape women's agency within patriarchal structures. By foregrounding the struggles, resilience, and sacrifices of its protagonist, Àràmòtù offers a nuanced cinematic representation of this contradiction while reimagining the place of women as agents of social transformation, cultural continuity, and political resistance. Ultimately, this study argues that indigenous-language cinema constitutes a vital medium for preserving, reinterpreting, and globalizing Yorùbá history, religion, and cultural heritage through the representation of indigenous female heroism. It concludes that

Àrà mòtù not only celebrates the resilience and agency of Yorùbá heroines but also demonstrates the transformative potential of Yorùbá cinema in reshaping contemporary understandings of gender, culture, religion, and historical memory within both African and global contexts.

KEYWORDS

Gẹ̀lẹ̀dẹ̀; Àrà mòtù; Yorùbá Film; Yorùbá Heroines; Female Heroism; Yorùbá Culture; Yorùbá Religion.

Ìfáàrà.

Gégé bí ọ̀kan pàtàkì jùlọ̀ nínú àwọn iràn tí ó wà ní orílẹ̀ èdè Nigeria, àwọn Yorùbá jẹ́ iran tí àṣà, iṣe àti ẹ̀sìn wọn jẹ́ wọn lógún púpọ̀. Ìdí nìyí tí ó jẹ́ pé wọn fi àṣà àti iṣe wọn ṣe àtẹ̀gùn ohun gbogbo tí wọn jẹ́ àti èyí tí wọn fi ń ṣeto ìbágbépọ̀ láààrin ara wọn. Tí a bá wo ètò ìṣelú, ètò ọ̀rọ̀ ajé àti ètò ìbáṣepọ̀ àwùjọ̀ àwọn iràn Yorùbá, gbogbo rẹ̀ ni ẹ̀sìn àti àṣà wọn hàn de gbangba nínú rẹ̀. Èyí kò tún mọ̀ si pé ẹ̀sìn àti àṣà nìkan ni wọn fi ń ṣeto àwùjọ̀ wọn, ṣùgbọ́n ó kó ipa tí ó rinlẹ̀ nínú rẹ̀ nítorí wọn ní ìgbàgbọ̀ tí ó pọ̀ bakan náà nínú àwọn òrìṣà àti àwọn aláṣeku wọn lópólópọ̀. Ìdí ni pé, púpọ̀ nínú àwọn òrìṣà àti àwọn aláṣekù wònyí ni wọn ṣe ìṣàkóso ẹ̀sìn àti àṣà ní ìgbà ayé wọn. Ìdí nìyí tí ó fi jẹ́ pé àwọn iràn Yorùbá kii fi ọ̀wọ̀ yẹpẹ̀rẹ̀ mú ọ̀rọ̀ àwọn òrìṣà, àwọn aláṣekù àti àwọn akíkanjú lókan-ò-jòkan.

A le è pín àwọn òrìṣà ilẹ̀ Yorùbá wònyí sí ọ̀nà méjì; àwọn òrìṣà atẹ̀wònrò àti Ìbọ̀. Àwọn atẹ̀wònrò ni àwọn tí a gbàgbọ̀ pé wọn rọ̀ wá láti ìsàlú ọ̀run wá sí ilẹ̀ ayé, nígbà tí àwọn Ìbọ̀ jẹ́ àwọn tí ó gbé ìgbé ayé wọn gégé bí ẹ̀dà ènìyàn ní ilẹ̀ ayé. Ohun tí ó sọ àwọn wònyí dí òrìṣà ni ipa ribiribi tí wọn kó ní ìgbà tí wọn wà loke eèpẹ̀. Lẹ́yìn tí wọn papọ̀ dà ni àwọn ènìyàn tí wọn rí ipá tí wọn kó, tí wọn sì ní ìgbàgbọ̀ nínú wọn sọ wọn di òrìṣà àkúnlẹ̀bọ̀. Díẹ̀ lára àwọn òrìṣà ilẹ̀ Yorùbá wònyí Sàngó, Ọ̀bàtálá, Ọ̀rúnmìlà, Ọ̀gún, Èsù, Yemoja, Sànpònná àti àwọn mìíràn. Àwọn aláṣekù ni àwọn baba-ńlá tàbí iyá ńlá àwùjọ̀ Yorùbá tí wọn ko ipa ribiribi láàrin àwùjọ̀, Yorùbá. Látàrí àwọn iṣe takuntakun tí wọn ṣe nínú ayé, ni àwọn tí wọn fi sílẹ̀ ṣe máa ń rántí wọn tí wọn sì máa ń bu ọ̀láfún wọn lẹ́yìn ipapòdà wọn (Awolalu 1979, Olupona 2014).

Àwọn àpẹ̀rẹ̀ díẹ̀ lára àwọn aláṣekù ni Baṣòrun Gáà, Efúnsetán Animwúra, Mọ̀remí àjàsọ̀ro, Èfúnróyè Tinúubú, Baṣòrun ọ̀gúnmọ̀lá, Ọ̀gèdèngbè Agbógungbórò, àti àwọn mìíràn. Àwọn ènìyàn agbègbè kòòkan ní ilẹ̀ Yorùbá ni wọn ni àwọn aláṣekù tí wọn jẹ́ akíkanjú ẹ̀dà tí ipa wọn ọ̀ ṣe é gbàgbé ni àwọn agbègbè wònyí. Fún àpẹ̀rẹ̀, a o le è sọ̀rọ̀ ilú Ilọ̀rin, kí a ma mẹnụ ba Afọ̀njá, ilú Ibàdàn bakan náà kò lè gbàgbé Èfúnsetán Aníwúra, Baṣòrun Ọ̀gúnmọ̀lá, Ààrẹ̀ Látòòṣà. Títí ayé ni àwọn ara Ifẹ̀ ń fọ̀n rere gbogbo ipa ribiribi ti Morèmi Àjàsọ̀ro kó ni Ifẹ̀. Tinúubú ṣe bèbẹ̀ ní ilú èkó, èyí tí ó jẹ́ kí wọn ṣe gbàgede kan ni irántí rẹ̀. Gbogbo àwọn akíkanjú wònyí ni wọn kó ipa mánìgbàgbé tóbẹ̀ẹ̀ tí a ọ̀ le sọ̀ itàn àwọn ilú kòòkan, kí a má mẹnụ bà wọn. Olúkùlùkù àwọn òrìṣà, aláṣekù àti àwọn akíkanjú wònyí ni wọn máa ń yẹsi, tí wọn sì máa ń bú ọ̀láfún wọn lóòrèkòòrè (Johnson 1921, Bioku 1973).

Gégé bí àwọn onímọ̀ bii Okome (2007) àti Tsika (2024) ti fi ìdí rẹ̀ múlẹ̀, fīmù jẹ́ gégé bí ọ̀nà kan pàtàkì tí a fi máa ń ṣe àfihàn àwọn ipa àwọn akíkanju. Èyí kò yọ̀ àwọn Yorùbá sílẹ̀ nítorí ní àkókò ìgbàlódé tí a wà lówọ̀ báyii, fīmù Yorùbá ti di ọ̀kan lára àwọn ọ̀nà pàtàkì tí a fi ń pa itàn àti àṣà mọ̀ tí a sì ń lò láti ṣàfihàn àwùjọ̀ Yorùbá sí agbáyé. Àwọn oníṣe fīmù Yorùbá, pàápàá jùlọ̀ Tunde Kelani, ti lo fīmù gégé bí irinṣe itànkale àṣà, itupalẹ̀ ìṣelú àti itúnṣe irántí àwùjọ̀. Nínú ọ̀pọ̀ iṣe rẹ̀, Kelani máa ń lo àṣà, ẹ̀sìn àti itàn Yorùbá gégé bí

àkóónú itàn fîmù, èyí tí ó n jẹ kí fîmù Yorùbá di àkójopò ìmò àṣà. Bí Tunde Kelani ṣe n ṣe, bèèni Kunle Afolayan, Niji Akanni, Niyi Akinmolayan, àti Bolanle Austin Peters ko gbéyìn. Gbogbo wọn ni wọn ti ṣa ipa wọn láti ṣe àfihàn ipa tí àwọn akinkanjú iràn Yorùbá kó nínú ìdàgbàsókè ilẹ̀ Yorùbá lápapọ̀.

Tunde Kelani, tí ó jẹ ọkan pàtàkì jùlọ lára àwọn oníṣe fîmu ní ilẹ̀ Yorùbá kii ṣe oníṣe fîmù tí o kan máa n ṣe àfihàn itàn lásàn, ṣùgbọ́n àwọn itàn tí ó jẹ mọ àṣà àti ètò ìṣelú ilẹ̀ Yorùbá àti orílẹ̀ èdè Nigeria ni ó máa n jẹ ẹ̀ lógún jùlọ. Èyí hàn kedere nínú àwọn iṣe rẹ̀ gbogbo; *Ṣaworoide* (1999), *Agogo Èèwò* (2002), *Campus Queen* (2004), *Yéèpà Ṣólàárin n bọ* (2010) àti àwọn fîmù rẹ̀ miiṣà. Nínú àwọn fîmù wònyí, Kèlání ṣe àfihàn ipa tí àwọn àkòni ilẹ̀ Yorùbá kó nínú ètò ìṣelú ni pàtàkì jùlọ. Ohun kan tí ó mú kèlání yàtò ni pé ní ọpọ̀ ìgbà kii ṣe àfihàn tààrà ni Kèlání máa n ṣe nínú àwọn fîmù ajemọ̀ ọ̀ṣelú wònyí, ìdí sì nípé, kí ó má bàá dàbí àfojúdi tàbí ìṣàtakò tàbí ìṣègbèfún ìjọba kan ní pàtó, èyí tí o le è ṣe ìdènà iṣe nàà tàbí kí o ṣe àkóbá fún Kèlání. Ìdí tí èyí fi ri bèè ni pé, ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ìgbà ni ó máa n tú àṣírí iwà àìdàrà àwọn tí ó n ṣe ìjọbá, tí yóò sì gbóríyìn fún àwọn akinkanjú tí wọn kó ipa ribiribi láti ṣe àtúnṣe sí ètò ìṣelú.

Oníṣe fîmù miiṣà tí ó kó ipa ribiribi ní ṣiṣe àfihàn ipa àwọn akinkanjú ilẹ̀ Yorùbá tún ni, Bolanle Austin Peters. Ó ṣe iṣe takuntakun lóri àtúnṣo àti àtúngbékàlẹ̀ ni àrò ọ̀tọ̀ itàn Baṣòrun Gáà ti ilú Oyọ̀ nínú fîmù rẹ̀ *House of Gaa* (2024). Bákan nàà ni ó tún lo ọ̀nà arà pẹ̀lú irànlọ̀wọ̀ ìmọ̀ ẹ̀rọ àti ètò ìgbàlódé lókan-ò-jòkan, láti ṣe àgbélakẹ̀ fîmù *Funmilayo Ransome Kuti* (2024), níbi tí ó ti ṣe atótónu lóri ipa ribiribi tí Mámá Fúnmilayo Ransome Kuti ko. Bèè gélẹ̀ ni Niyi Akinmolayan ṣe pẹ̀lú itàn *Liṣabi* (2024). Gbogbo àwọn oníṣe fîmù yìí ni wọn lo àwọn iṣe wònyí a ti mẹnú bà wònyí láti gbóríyìn fún àwọn akinkanjú wònyí àti láti jẹ kí àwọn tí kò mò nípa wọn tẹ̀lẹ̀ mò dájú pé àwọn gan ni igi lẹ̀yìn ọ̀gbà ìdàgbàsókè ilẹ̀ Yorùbá.

Yàtò fún àwọn fîmù tí wọn dá lóri àwọn aléṣekù, òrìṣà tàbí àwọn akinkanjú agbègbè kan ní ilẹ̀ Yorùbá ni pàtó, a tún ni àwọn fîmù tí ó jẹ pe, wọn o fi orisọ akinkanjú kan tí pàtó, ṣùgbọ́n ti ó n ṣe àfihàn ètò ilú àti ipa ribiribi tí àwọn akinkanju n kó nínú rẹ̀. ọkan pàtàkì nínú irúfẹ̀ àwọn fîmù wònyí ni *Àrà mòtù* (2010) jẹ. Niji Akanni hun itàn yìí pọ̀ láti ṣe àfihàn ara ipa takuntakun ti àwọn obinrin n kó nínú ètò ilú, pàápàá jùlọ láti gbóríyìn fún abo. Ìdí pàtàkì ni èyí, tí iṣe iwádii yìí fi yan fîmù *Àrà mòtu* láti ṣe àlàyé tí ó lóòrin lóri ipa àkin-bínrin ní inú àwùjọ Yorùbá. Nítorí nàà, iwádii yìí ní èròngbá láti ṣàlàyé ipa *Gèlèdè* nínú ilànà àṣà àti ẹ̀sìn Yorùbá àti láti ṣe àgbéyèwò bí fîmù *Àrà mòtù* ṣe n ṣàfihàn ipa akinkanjúbinrin nínú àwùjọ Yorùbá. Bákan nàà ni yóò tún ṣàlàyé bí fîmù Yorùbá ṣe lè ṣiṣe gégé bí irinṣe ipamọ̀ àṣà àti itàn ilẹ̀ Yorùbá. Ní àkótán, iṣe iwádii yìí yóò fihàn pé fîmù Yorùbá lè jẹ ọ̀nà tuntun fún itànkàlẹ̀ èdè, àṣà, ẹ̀sìn, ètò ìṣelú àti itànYorùbá sí àgbáyé.

Ìtàn àti Ìmọ̀ Ìjìnlẹ̀ lóri *Gèlèdè*

Kí ẹnìkẹ̀ni tó le è ní ìmọ̀ ti ó kún nípa bí *gèlèdè* ti rí àti pàtàkì rẹ̀, ó pọ̀ dandan láti mọ̀ ipilẹ̀ṣe *Gèlèdè*. Gégé bí Lawal (1996) ṣe sọ, ohun pàtó nínú iṣe Yorùbá tí ó fi ipilẹ̀ṣe ohunkóhun hàn ní itàn-iwasẹ̀ (myth), èyí tí ó fi ìṣedá ohun gbogbo sọrí olodumare àti itàn gidi, èyí tí ó máa n gbìyànjú láti ṣe àwàrí ipilẹ̀ṣe ní tí ìgbà àti ọ̀gangan ibi pàtó. Tí a bá n sọrọ̀ ṣiṣe àmúlò itàn iwásẹ̀ láti ṣe àwàrí ipilẹ̀ṣe nṁkan, ohun tí èyí máa n gùnlẹ̀ jùlọ ní ẹ̀ṣe ifá. Ìdí nípé púpọ̀ àwọn itàn iwásẹ̀ ilẹ̀ Yorùbá ni ó jẹ pé inú Odù Ifá kan ni wọn ti fà wọn yọ. Gégé bí iwádii tí Lawal (1996) ṣe lóri ipilẹ̀ṣe *Gèlèdè*, ẹ̀ṣe ifá láti inú Odù Ìwòrì Méjì, èyí tí ó ṣe àlàyé pé “ní ìgbà kan, Yewájọ̀bí tí a tún mò sí Yemoja, tíí ṣe ìyá

gbogbo òrìṣà àti gbogbo nṛkan tí ó n mi kò rí ọmọ bí lẹyìn ìgbà tí ó fẹ Olúwẹ́rì, tí ó wá láti Ketu. Bí ó ti jẹ pé ó ti bí ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọmọ kí ó tó fẹ Olúwẹ́rì, èyí kọ ọ ni ominú púpọ̀, o si lọ bèèrè lówọ ifá. Ifá ni kí ó fi ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ègbo àti àwo rúbọ, kí ó si gbé ọmọlangidi sóri jó, lẹyìn tí ó ẹ̀yí, ó fi inu ọ̀yún, ọmọkúnrin àkókó tí ó bi ni wọn fún ni orúkọ inagijẹ “Èfẹ” nítorí ọmọ náà a máa pa ènìyan lẹ̀rìn ín, ó sì gbajúmọ̀ púpọ̀ fún àwọn àwàdà àti àpára rẹ. Ìdí nìyí tí ibojú èfẹ̀ fi máa n ṣàfihàn orin àti èfẹ̀ síse.

Lẹyìn tí wọn bí Èfẹ̀, ni wọn tún bí ọmọ̀binrin miiran tí orúkọ inagijẹ tirẹ̀ náà n jẹ̀ Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ nítorí pé ó tobí bí iyá rẹ, ó sì fẹ̀ràn ijó púpọ̀. Ìdí nìyí tí ọ̀pọ̀ àwọn gẹ̀lẹ̀dẹ̀ fi máa n jó, tí wọn irísí àti ìmúra wọn si máa tobí lópọ̀ ìgbà. Nìgbà tí àwọn ọmọ méjì wọnyí wà ní kékeré, iyá wọn bé ọ̀gún lówẹ̀ láti rọ aro sí wọn ni ẹ̀sẹ̀, idí sì nìyí tí púpọ̀ àwọn Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ fi máa n fi aro sí ẹ̀sẹ̀ títí di òní. Lẹyìn tí àwọn ọmọ méjèèjì wọnyí lókọ, tí wọn sì ní iyàwó, wọn kò bí ọmọ bí fún ìgbà pípẹ̀. Nígbà tí wọn bí Ifá léèrè, ifá kan náà tí wọn dá wọn dá fún Yewájóbí iyá wọn ni wọn dá fún àwọn náà. Lẹyìn tí wọn ẹ̀ àwọn ètùtù gégé bí iyá wọn ti ẹ̀, àwọn méjèèjì bèrè sí ni ẹ̀ abiyamọ. Kèrèkèrè, ètùtù yìi di nṛkan tí ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ n ẹ̀ títí di òní tí ó sì di ohun tí a mọ̀ sí ọ̀dún Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ ní oní.

Ìtàn ipilẹ̀ṣẹ̀ miiran ni èyí tí a fàyo láti inú Odù Ọ̀sá Méjì, èyí tí ó n sọ nípa ìrìnàjò tí ọ̀rúnmìlà rìn lọ sí ọ̀dọ̀ àwọn àjẹ. Kí ó tọ̀ lọ fún ìrìn àjọ yìi, o bi Ifa léèrè, Ifa si gbà á ni ìmọ̀ràn láti dibón kí o fi igi tí wọn gbé bo ojú, kí o fi ọ̀já bora kí ó sì fi aro sí ẹ̀sẹ̀. Ọ̀rúnmìlà ẹ̀ bí Ifá ẹ̀ sọ, “àwọn abiyamọ alágbara” kò sí fi ohunkohun ẹ̀ é. Èyí sì ní ó bèrè ohun tí a mọ̀ sí àṣà ibòjú Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ gégé bí ọ̀nà idáàbòbò ara ẹ̀ni kí àwọn àjẹ má bàá lè fi ọ̀wọ̀ kan olúwa rẹ. Bákan náà ni Lawal tún ẹ̀ àkọ̀sílẹ̀ ẹ̀rí méjì láti Ìbara ní Abẹ̀òkúta, lóri bí Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ ẹ̀ bèèrè. Àkókó ni láti ẹ̀nu Olúbara Ọ̀ba Samuel Adeṣínà, tí ó sọ pé Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ bèèrè gégé bí ọ̀nà idúpẹ̀ sí Yemoja tí ó jẹ̀ iyá fún gbogbo òrìṣà, tí ó sì máa n fún ni ní ọmọ (Adeṣínà 1971).

Nínú itàn gidi tí a gbà sílẹ̀ lóri bí Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ ẹ̀ bèèrè, ibi méta pàtàkì tí wọn mẹnubá Ọ̀yọ̀ Ilẹ̀, Ketu àti Ìlóbí. Àkọ̀sílẹ̀, fi yé ni pé láti agbègbè Kétu àti àwọn agbègbè Yorúbá ilà-oòrùn títí dé gbogbo ilẹ̀ Yorúbá àti àwọn orílẹ̀-èdè bii Benin Republic ni Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ ti tàn kálẹ̀. Ayẹyẹ̀ yìi jẹ̀ apá kan nínú ìmọ̀ ẹ̀sìn Yorúbá tí ó n fi hàn pé idógba agbára ọ̀kúnrin àti obínrin jẹ̀ pàtàkì fún itèsiwájú àwùjọ. Bí ó ti jẹ̀ pé onírúurú itàn lókan ọ̀jọ̀ kan ni ó wa lóri bí Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ ẹ̀ bèèrè àti àwọn àkọ̀nù rẹ, sùgbọ̀n àwọn nṛkan tí ó jẹyọ̀ kári gbogbo àwọn itàn ipilẹ̀ṣẹ̀ Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ wọnyí ni ọ̀rọ̀ nípa obínrin, àwọn Iyá, agbára abo, ijabiyamọ, imoore, ifúnnilomọ̀ àti ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn nṛkan miiran. Ohun tí gbogbo àwọn àkọ̀sílẹ̀ àti itàn lórisiirisi nípa ipilẹ̀ṣẹ̀ Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ n fi yé wa nipé, ayẹyẹ̀ Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ jẹ̀ ọ̀kan pàtàkì jùlọ̀ lára àwọn àṣà Yorúbá tí ó rọ̀ mọ̀ ẹ̀sìn àti ètò ìṣelú dan-in-dan-in.

Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ àti ìṣàfihàn àwọn obínrin

Ọ̀kan lára àwọn ọ̀nà pàtàkì tí àṣà Yorúbá fi n hàn gbangba ni láti ara àwọn ayẹyẹ̀ ajẹmàṣà wa gbogbo. Àwọn ayẹyẹ̀ wọnyí kì í ẹ̀ àfihàn idárayá lasan, bí kò ẹ̀ pé wọn jẹ̀ ọ̀nà tí àwùjọ fi n ẹ̀ ipamọ̀ itàn, ìgbàgbọ̀ àti ìmọ̀ ibílẹ̀ mọ̀. Wọn tún jẹ̀ irinṣẹ̀ tí a fi lè kọ̀ àwọn ìran tuntun nípa ilànà ihùwàsí àti idánimọ̀ àwùjọ wọn. Ní àárín gbogbo àwọn ayẹyẹ̀ ajẹmàṣà Yorúbá wọnyí, ayẹyẹ̀ Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ jẹ̀ ọ̀kan pàtàkì jùlọ̀ nítorí itàn rẹ, ilànà ẹ̀sìn rẹ, àti ipa rẹ̀ ní mímu ìṣọkan bá àwùjọ kò ẹ̀ fi ọ̀wọ̀ rọ̀ sẹ̀yìn. Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ jẹ̀ ayẹyẹ̀ tí ó dá lóri ibòwọ̀ àti iyin fún agbára àwọn obínrin, pàápàá jùlọ̀ ipa àwọn iyá nínú àwùjọ. Onírúuru àwọn onímọ̀ lókan ọ̀ jọkan ni wọn ti ẹ̀ sílẹ̀ lóri gẹ̀lẹ̀dẹ̀, bákan náà sì ni onírúurú isẹ̀ iwadii ni àwọn onímọ̀ wọnyí ti ẹ̀ láti ẹ̀ àfihàn ohun tí gẹ̀lẹ̀dẹ̀ jẹ̀. Púpọ̀ àwọn

ìṣẹ wònyí ni wòn dá lórí orísùn gèlèdè, ìtumò ìjìnlẹ tí ó ní àti àwọn ìgbésẹ inú eré gèlèdè (Drewal & Drewal, 1983; Lawal, 1996).

Nínú àwọn ìṣẹ iwádìí wònyí, ó hàn pé kò tì sí ìṣẹ kan gbòogi lórí ìṣàfihàn ipa àwọn àkinbínrin nínú nínú àwọn fîmù Yorùbá èyí tí wòn hun mọ ayeye gèlèdè, bí ó tilẹ jẹ pé Ibitokun (1993), àti Matory (1994), ṣe àgbéyèwò ipa àti àfihàn àwọn obínrin nínú àwọn ètò àti ilànà èsìn àwọn ìràn Yorùbá. Bákan náà ni Abimbola (1997) náà ṣe àgbéyèwò ipò àwọn obínrin nínú èṣe ifá gégé bí èyí tí ó lágbára púpò. Ibitokun gbájúmọ awo Gèlèdè ní àwùjọ àwọn Yorùbá, ó sì ṣe àgbéyèwò ìtumò tí ó rinlẹ tí ó wà láàárín awo gèlèdè àti ìṣabiyamọ àwọn obínrin, bákan náà ni o ṣe àlàyé ipa àwọn egbé àwọn iyá nínú rẹ. Ibikunle (2020) bákan náà fí ẹnu bà ipa àwọn obínrin nínú ètò ìṣelú. Èyí ló mu kí ó jẹ ìṣẹ iwádìí yìi lógún láti ṣe àkọsílẹ yìi, nítorí ó hàn nínú ìmọ Yorùbá pé àwọn obínrin, pàápàá jùlọ àwọn iyá, ni a kà sí olùdábòbo àwùjọ. Èyí tí ó mú kí ayeye Gèlèdè máa bòwò fún agbára yìi, kí ibáṣepọ tí ó dán mọ́nran le è wà láàárín àwọn èniyàn àwùjọ.

Ayeye Gèlèdè máa n fí ìmọ, àṣà àti ìtàn ìràn Yorùbá hàn gbangba nípasẹ eré, ijo, orin àti ìmúra inú Gèlèdè. Ohun kan pàtàkì nipa àwọn àkoónú inú Gèlèdè ni pé ó máa n dá lórí abo, pàápàá, àwọn iyá. A máa ṣe àfihàn, ìmúra àwọn iyá àti ìṣesí wòn gbogbo láti gbóríyìn fún wòn lówùjọ (Lawal 1996). Sùgbón, bó tilẹ jẹ pé Gèlèdè n gbóríyìn fún agbára obínrin, tí àwọn ìtàn àwùjọ Yorùbá náà sì sàbà máa n fí ipa obínrin hàn, síbẹ ó hàn gbangba pé àwọn obínrin wònyí kò ní ànfààni àti ore ọfẹ láti ṣe bí ó ti wù wòn tàbí láti kó ipa tí ó wù wòn lówùjọ, láì rí àtakò. Ó hàn gbangba nínú àwọn fîmù tí wòn dá lórí àwọn akinkanjú obínrin pé, ní ọpọ̀ ìgbà, ìgbóríyìn lásán ni ó wà fún àwọn obínrin wònyí fún agbára tí wòn ni, sùgbón ààyè kò gbà wòn tó láti ṣe bí ó ti wù wòn. Èyí hàn gbangba nínú ètò ìṣelú. Tí a bá wo ètò ìṣelú ilẹ̀ Yorùbá dáadaa, ipa tí àwọn obínrin n ko kéré jojo. bí a bá ti mú iyálojà tàbí Ìyálódé, ipò àwọn ibínrin nínú ọ̀ṣelú tí tan niyẹn, àwọn ọ̀kúnrin ni ó ni iyókù. Ìyàtò yìi ló n ṣe okùnfa itakora tí ó wà nínú àṣà Yorùbá ní ibámu pẹ̀lú ìṣàfihàn àwọn obínrin, èyí tí ó yẹ kí ìmọ iwádìí tuntun ṣàlàyé kí o sì dá àbá ọ̀nà àbáyọ sí.

Fîmù Àràmòtù jẹ ọ̀kan lára àwọn fîmù Yorùbá tí ó fí ayeye Gèlèdè hàn gégé bí ọ̀nà ìṣàfihàn ipa obínrin nínú àṣà Yorùbá. Fîmù náà n ṣe àyèwò bí agbára obínrin ṣe lè jẹ ìrínṣẹ́ tí a fí n ṣe àtúnṣe àwùjọ àti èyí tí a fí n ṣe ìpamọ̀ àṣà. Nípasẹ̀ àfihàn àṣà, èsìn àti ibáṣepọ̀ àwùjọ, *Àràmòtù* n fí hàn pé fîmù lè ṣiṣẹ́ gégé bí ọ̀nà ìṣàgbékalẹ́ ipa àwọn akinkanjúbínrin ní ilẹ̀ Yorùbá. Bí ó tilẹ́ jẹ́ pé ọ̀pọ̀ iwádìí ti wáyé lórí ayeye Gèlèdè àti fîmù Yorùbá, iwádìí díẹ̀ ni ó wà lórí bí fîmù Yorùbá ṣe n lo ayeye yìi gégé bí ọ̀nà ìṣàfihàn ipa àwọn akinkanjúbínrin àti ìgbéláruge àṣà. Ìdí nìyí ti ìṣẹ́ iwádìí yìi yóò fí ṣe àtúpalẹ́ ipa àwọn akinkanjúbínrin ní ilẹ̀ Yorùbá nípa lílo fîmù Àràmòtù gégé bí àtẹ̀gùn fún itúpalẹ́.

Akinkanjú-binrin nínú fîmù Yorùbá

Ó ṣe pàtàkì láti mẹnuba pé fîmù Yorùbá ti di ọ̀kan pàtàkì jùlọ lára àwọn ọ̀nà tó à n gbà ṣàfihàn ìtàn ilẹ̀ Yorùbá, pàápàá ìtàn àwọn akinkanjú ilẹ̀ Yorùbá. Nípasẹ̀ àwọn fîmù wònyí, a tí rí àtúnkọ̀ àti àtúnṣe ìṣàfihàn ipa àwọn akinkanjú ilẹ̀ Yorùbá ni ọ̀nà tí ó ti mú idàgbàsókè bá ojú tí wòn fí n wo àwùjọ Yorùbá pàápàá ní ilẹ̀ ọ̀kèrè. Ìṣẹ́ ti lọ púpò lórí ìṣàfihàn àwọn akinkanjú nínú àwọn fîmù Yorùbá. Lára àwọn ìṣẹ́ wònyí ni a ti rí. Fîmù *Àfọnjá* (1999), *Baṣòrun Gáà* (2004), *Lisabi* (2024) *House of Gáà* (2024); àwọn wònyí ṣàfihàn ipa àwọn akinkanjú gégé bí olórí ilú tàbí jagun jagun, tí ó ní ipa pàtàkì nínú ìtàn ìṣẹ̀jọba.

Ìṣàfihàn wònyí ko yọ àwọn akinbinrin náà sílẹ̀. Lára àwọn fîmù tí wón ti mẹnba àwọn akinkanjú obinrin ní ilẹ̀ Yorùbá ni *Ẹfúnṣetán Aníwúrà* (2005), èyí tí ó ń ṣàfihàn itàn iyálódé Ìbàdàn kan tí ó ní agbára ṣẹ̀lú àti ọ̀rọ̀ ajé tó lágbára jùlọ̀ ní àkókò rẹ̀. Ó jẹ́ àpẹẹrẹ̀ obinrin tí ó gba àṣẹ̀ nínú ètò ṣẹ̀lú tí a sáàa fi mó ọ̀kúnrin. *Moremi Ajaṣoro*, tí ó jẹ́ itàn ayaba Moremi ti Ilẹ̀-Ifẹ̀ tí ó fi ara rẹ̀ rúbọ̀ fún idàgbàsókè àti ààbò ilú rẹ̀. Ó jẹ́ àpẹẹrẹ̀ obinrin gégé bí akinkanjú àti olúdàbòbò ilẹ̀ ibí rẹ̀. Fîmù yìí ṣe àfihàn idí tí ó fi jẹ́ pe, ọ̀dọ̀dún ni àwọn Ilẹ̀ Ifẹ̀ fi ń ṣe irántí akin-binrin yìí fún ipa tí ó kó ní gbígba àwọn Ifẹ̀ ni oko ẹ̀rú. Bákan náà fîmù *Arugbá* (2010), ṣe àfihàn agbára àti ipa obinrin ní àwùjọ̀ Yorubá hàn. *Funmilayo Ransome Kuti* (2024), náà wà ní abẹ̀ isòrí àwọn fîmù wònyí da lórí itàn ijàgbara iyá Félé Aníkúlápó Kùtì gégé bí alágbára àti akinkanjú obinrin àti aṣáájú iyípadà ṣẹ̀lú ní ilẹ̀ Nàìjíríà. Fîmù yìí wúlò gan-an fún itúpalẹ̀ obinrin gégé bí aṣojú tó gbójú-gbóyà. Àwọn fîmù wònyí ń fi ipa ọ̀mọ̀binrin gégé bí aṣojú àṣà àti ẹ̀sìn hàn nínú aṣoṣe ṣẹ̀lú àti ijọba. Bákan náà ni àwọn fîmù wònyí tún wúlò fún ṣàfihàn àwọn obinrin gégé bí aṣojú tó gbójú-gbóyà.

Aramótù (2010), èyí tí ó jẹ́ fîmù tí a ń ṣàmúlò nínú ṣe iwádìí yìí náà bọ̀ sí abẹ̀ isòrí yìí, nítorí, ó ń ṣàfihàn ipa àti ipò akinkanjú-binrin nínú ṣẹ̀lú, ẹ̀sìn àti ètò ọ̀rọ̀ ajé àwùjọ̀. Bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé àkóni inú fîmù yìí jẹ́ obinrin, ohun tí fîmù yìí ń fi hàn ni pé jíjẹ́ akinkanjú kò dá lórí akọ̀ tàbí abo, ṣùgbón lórí agbára láti ṣe àtúnṣe sí àwùjọ̀ ní pàtàkì jùlọ̀. Ohun tí gbogbo àwọn fîmù wònyí ń fi hàn nipé fîmù Yorùbá ń ṣiṣe gégé bí ọ̀nà ikànsí pàtàkì fún itàn àwọn akinkanjú ilẹ̀ Yorùbá, èyí tí ó le è ṣe irànlọ̀wọ̀ fún àwọn iran ọ̀de ọ̀nì láti ní imọ̀ tí ó rinlẹ̀ nípa àwọn akoní, bàbánlá tàbí àwọn iyánlá wọn. Èyí sì tún mú idàgbàsókè bá àṣà, ṣẹ̀lú àti ẹ̀sìn Yorùbá, kí ó sì tún sọ fîmù di ohun èlò pàtàkì fún itànkálẹ̀ imọ̀ àti itúnṣe itumọ̀ akinkanjú nínú àwùjọ̀ Yorùbá.

Àràmótù Gégé bí Àmi Itúsílẹ̀ Àwọn Obinrin àti àwọn ọ̀mọ̀dé

Fîmù yìí jẹ́ àkójopọ̀ itàn ṣẹ̀lẹ̀ gidi àti itàn àròsọ̀, èyí tí ó dá lórí Àràmótù, akíkájú- obinrin kan tí igboyà rẹ̀ mú kó ṣe ohun tí ó tayọ̀ ààlà tí àṣà àti itàn ibílẹ̀ ti fi sílẹ̀ fún igbé ayé obinrin ní àkókò àti igbà rẹ̀. Ṣẹ̀lẹ̀ tó bèrẹ̀ idàgbàsókè itàn ni ijíròrò tó wáyé láàárín Àràmótù àti Baba Agbà- agbẹgilẹ̀re kan, nípa ewu tó wà nínú ṣe ọ̀nà rẹ̀—gbígbe ere Gẹ̀lẹ̀dé—gégé bí obinrin nínú àwùjọ̀ tí akọ̀ ń ṣe àkóso rẹ̀, tí kò sì gba obinrin láyẹ̀ láti ṣe irú ṣe bẹ̀. Nípasẹ̀ ṣẹ̀lẹ̀ ṣíde fîmù yìí, ó han gbangba pé fîmù náà ń ṣàfihàn ibásepọ̀ obinrin, àṣà àti ṣàkóso akọ̀ tí ó sì fẹ́ ṣe àfihàn ijákanjú-abo. Èsì tí Bàbá fún Àràmótù nigbatí ó pínnu láti gbé ère Gẹ̀lẹ̀dé tí ó ń gbé lówọ̀ ní òkè Ìkòta ló sí ilẹ̀ nítorí àkókó, fi èyí hàn gbangba;

Baba: Àràmótù, ẹ́ o sì ro pé nìkan tí o wí yìí, ó bójúmu! ọ̀ ọ̀ mọ̀ lọ̀ gbé èrè Gẹ̀lẹ̀dé nínú ilẹ̀ rẹ̀. Ha, Àràmótù, bí àwọn kan bá lọ̀ rí ọ̀ ń kọ̀?

Àràmótù: Inú Yàrá mi ni n ti máa gbẹ̀. Ìyún lórugànjọ̀. ọ̀kọ̀ mi àti àwọn ọ̀mọ̀ mi kíi sáà wọ̀ inú Yàrá mi...bí n ti Sàlàyé tí ó fi yé yín tó, kò yé mi. Ní kété tí mo ti gun orí ṣe èrè yìí lohùn kan ń sọ fún mi pé, lábẹ̀ bó ti le wù kórí, mo gbódò parí rẹ̀ Ìyàlẹ̀nu nílá ni èyí jẹ́ fún Bàbá nítorí ṣe ère gbígbe kíi ṣe ṣe ti àwùjọ̀ náà gbà fún obinrin láti máa ṣe; wón tilẹ̀ ríi bí èèwọ̀ fún obinrin láti gbé ère gẹ̀lẹ̀dé. Ó tún hàn gbangba pé Àràmótù mọ̀ pé ohun tí ọ̀ ń ṣe léwu, idí sì nìyí tí ó fi jẹ́ pé kólófín ni Àràmótù ti ń ṣe ṣe yìí, tó bèẹ̀ ti ọ̀kọ̀ àti àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀ kò mọ̀ pé gbẹgilẹ̀re ni. Bàbá ni kí o gbé èrè tí ó ń gbé lówọ̀ sókè fún oun láti wòò;

Bàbá:Gbé sóké; jẹ n wòó... Haa ère alántakùn tohun-towu rẹ...òwe kan ṣoṣo ni kinni yìí n pa o.

Àràmótù:òwe wo, bàbá?

Baba:Àràmótù, òwe náà nipé àsikò ti tò fún ọ

Àràmótù:Àsikò ti tò fún mi...fún kinni? Láti ẹ kinni?

Baba:A à fi rán mi o...bí mo ti ẹ sọ ọ, kò lè yé ọ...o ò ní gbà mí gbọ...kò le è yé ọ

Ohun tí a rí fàyo nínú ọrọ Bàbá yìí ni pé, o ní iṣẹ tí Àràmótù ní láti jẹ, àti pé àsikò tí tò fún un láti bèrẹ sí ni jẹ iṣẹ yìí. Nítorí ọrọ bàbá yìí kò yé Àràmótù, o gbéra, ó di ilé. Ní kẹrẹ tí ó kúrò ni ọdọ bàbá yìí ni irúfẹ ẹdà tí ó jẹ àti kókó iṣẹ tí ó ní láti jẹ ti bèrẹ sí ní fi ojú hàn. Oníruurú iṣẹlẹ bèrẹ sí i ẹ, Àràmótù bèrẹ sí n dojú kọ ọpọ ipenija. Àkókó ni idojúkọ tí ó ní pẹlú àwọn aṣóbode ni bodè Ìjẹbù pẹlú àwọn obìnrin onísòwò akegbé rẹ. Àwọn aṣóbode wònyí fòrò ẹmí àwọn obìnrin wònyí láti san owó orí, ṣùgbón Àràmótù didé láti kojú àwọn aṣóbodé wònyí, ó sì san owo ọ̀n láti àpo ara rẹ.

Nínú ìrìnàjọ yìí náà ni Àràmótù ti rí àmì “alantakùn toùntòwú rẹ” àti “iyá àgbà alásọ olómi-aro” ní ibi tí o tí n ẹ igbònsẹ. Láààrin iṣẹjú àáyá, gbogbo ohun tí ó rí parẹ. Ojú tí ó gbe sókè ó rí àwọn opó mэта láti abúlẹ Ìlasùn nínú igbó kìjìkìjì ṣùgbón tí wọn kò fohun. Nígbàti ó béèrè lówọ àwọn tí wọn jọ n rín ìrìnàjọ nípa àwọn opó wònyí, ohun tí ó gbọ fi hàn pé àwọn opó wònyí kò gbọdò bá ẹnikẹni sọrọ, tàbí gbójú sókè wo ẹdà alàyè kan. Bákan náà wọn kò gbọdò kúrò lójú kan náà títí t’òòrun yóò fi yọ lójó kejì ní ìhòhò golonto, ninu òtútù òru ọ̀gànjọ láààrin ogúnlógò ẹranko burúkú. Pónlé, tí ó mọ nípa àṣà yìí túbò ẹ alàyé fún Àràmótù pé;

Pónlé: Ohun tá à n sọ gan nù un...ìgbàgbọ wọn labúlẹ Ìlasun ni pé, èyíkẹyìí ti o bá kú nínú wọn kí ilẹ ọ̀lá tò mọ, tàbí ká a tò rọjọ ọ̀jà méjì sásìkò yìí, ó lówọ nínú ikú tí ó pa ọkọ wọn láitójọ. Àṣà nílá ibi yìí ni kìí jẹnikẹni láti agbègbè yìí, to fi mọ abúlẹ ti mo ti wá gbà kómọ̀bìrin wọn lọ lókọ ní Ìlasùn.

Ní kété tí Àràmótù gbọ èyí, o kó àwọn iró láti inú ẹ̀rù rẹ ó sì padà lọ sí ọ̀dọ àwọn opó mэта wònyí láti bá wọn sọrọ kí ó sì ràn wọn lówọ;

Àràmótù: Àràmótù ni orúkọ mi, onísòwò alájàpá ni mi láti abúlẹ Àgésí, ọkan lára wa tò jẹ omọ agbègbè, ó ti fi òye ohun tí ẹ n là kojá yé wa...ẹ gba àwọn aṣọ yìí, ẹ fi bo ìhòhò yín kúrò nínú òtútù, tí ó ba di lola tí ẹ ó padà sábulẹ, ẹ dáná sùn wọn tàbí kí ẹ dàwọn sódò

Lẹyìn èyí, Àràmótù tẹsíwájú nínú ìrìnàjọ rẹ. Nígbàti ó dé ilé, ó tẹsíwájú iṣẹ èrè alántakùn gbígbe yìí ní kòrò yàrá rẹ ní òru ọ̀gànjọ. Bí o ti n ẹ iṣẹ yìí lọ ni iyá àgbà alásọ olómi aró náà tún yọ síi, ó sì tun pòórà. Nítorí gbogbo àmi wònyí rú Àràmótù lójú, ó lọ fi ọrọ náà lọ Gbégiro, nítorí ó gbàgbọ pé ó ní ìmọ nípa gẹlẹdẹ dáadàa. Gbégiro ẹ alàyé àwọn ohun tí ó mọ ní ìwónba fún

Àràmótù nípa ẹgbé awo Alaṅtakùn, pàápàá Ìya Àgba aláṣo olómi Aro àti pàtàkì iyá nàà;

Gbégíro: Ẹgbé yìí ni ẹgbé awo obinrin tí ogbèrì kan kan ò rí ìdì rẹ rí ni agbáyé. Àwọn àgbà sì sọ pé èyàn lásán kan ò lè dárápò mọ àwọn ẹgbé yìí. Ìyá Àgbà aláṣo aró ọ̀n gan ti wọn pé ní ìránṣe ni ó máa ń mú àwọn tí ó bá wù ú tí yòò sọ wọn dọmọ ẹgbé...

Èyí túbò rú Àràmótù lójú, nítorí kò mọ ìdì rẹ tí ọ̀n fi ń rí iyá Àgbà nàà ní ojú àlà ní gbogbo ìgbà. Ohun kan tí èyí ń pe àkíyèsí si ni pe, ó ṣe é ṣe kí ènìyàn ní agbára, kí ó má mọ, bẹ̀e si ní ó tun ṣe é ṣe kí àwọn alálẹ̀ yàn ènìyàn láti fi ara rẹ̀ lélẹ̀ fún ilẹ̀ ìbí rẹ̀ látàrí pé àwọn alálẹ̀ rí ẹnì nàà bí onínúire àti olufẹ̀ ilẹ̀ ìbí rẹ̀. Gbogbo àwọn ohun tí ó yí Àràmótù ká wònyí àti àwọn ìgbésẹ̀ tí Àràmótù ń gbé fí hàn bí akin-binrin, ọ̀lọ́lá, ọ̀lọ́rò, tí ó sì gbójú-gbóyà. Ìdì m̀ìràn tí ó tún fi rọ̀rùn láti fi ìdì rẹ̀ múlẹ̀ pé Àràmótù jẹ̀ akíkajú ni àwọn àbùdá ajẹmọ̀ akọ̀ní tí ó ní. Tí a bá wo àwọn akọ̀ni ní ilẹ̀ Yorùbá, gbogbo wọn ni wọn ni àwọn àbùdá lókanòjòkan tí ó fi irúfẹ̀ ẹ̀dá tí wọn jẹ̀ hàn. Díẹ̀ lára àwọn àbùdá wònyí gégé bí (Campbell (1949) ti ṣe àlàyé rẹ̀ ni, ni níní onírúurú ẹ̀bùn àtínúdá, pẹ̀lú ìmọ̀ àti oyè tí ó jinlẹ̀, wíwà ní ipò tó léwu ní ọ̀pọ̀ ìgbà, èyí tí ó maa n mu wọn la ọ̀pọ̀ ìṣòro kọ́já, tí wọn sì máa ń borí àwọn ìṣòro wònyí ní ọ̀pọ̀ ìgbà. Ní àfikún, òkìkí àwọn akíkanjú ẹ̀dá wònyí tún máa ń tàn káàkiri fún یشه̀ akọ̀ni wọn. Ohun m̀ìràn ni pé wọn máa ń ní ọ̀ògùn àti agbára wọn sì máa ń kú ikú akọ̀ni ni ọ̀pọ̀ ìgbà.

Okpewho (1979) nàà fi kún àlàyé yìí pé, àwọn nnkan tí jẹ̀ mọ̀ àwùjọ̀ máa ń ká àwọn akọ̀ni ilẹ̀ Afirika, lára púpọ̀ bẹ̀e si ni àwọn ohun meriiri a máa ṣelẹ̀ sí wọn, wọn a sì tuhn máa kú ikú akọ̀ni, èyí tí ó tún mọ̀ sí pé ikú ni ọ̀pin ọ̀pọ̀ wọn máa ń já si. Ìdì nìyí tí kò fi ya ni lẹ̀nu nígbà tí Àràmótù bèrẹ̀ sí ni kọ́jọ̀ onírúurú àwọn ìṣelẹ̀ ni o sì ṣe àfihàn àwọn àbùdá wònyí tí wọn sì tún fi irúfẹ̀ àwùjọ̀ tí Àràmótù wà hàn pẹ̀lú, pé ó jẹ̀ àwùjọ̀ tí ó kún fún; ìjẹgàba, ifowọ̀-ọ́lá gbànilójú, ìrẹ́jẹ̀, ìkànlábùkù abbl, pàápàá si àwọn obinrin.

Àràmótù ṣe àkíyè sí pé àwọn obinrin iluh àgésí ti ń di ẹ̀dun arinlẹ̀. Nígbà tí ó ṣe iwádìí, ó rii pé àwọn ọ̀kọ̀ wọn ni wọn ń jẹ̀ gàba lé wọn lóri, nípa títa oko tí wọn ti ń rí ire oko kó lọ sí oja. ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ wọn ò tilẹ̀ le lọ sí oja mọ̀ nítorí èyí. Èyí ló mú kí Àràmótù gbé ìgbésẹ̀ akin àkókọ̀ láti bojúto ìṣòro àwọn obinrin àwùjọ̀ rẹ̀, ṣùgbọ̀n àtakò ni ó bá pàdé láti ọ̀wọ̀ Ìyálóde. Gégé bí a ti mọ̀ pé Ìyálóde ni olórí àwọn obinrin ní ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwùjọ̀ Yorùbá, ọ̀n nàà ni ó yẹ̀ kí o máa ṣe èto láti rii dájú pé àwọn obinrin wà ní ipò tí ó tọ̀ ni àwùjọ̀. Nígbà tí Àràmótù rí pé Ìyálóde Àgésí kò ṣe ohun tí ó tọ̀, tí ó sì rí pé iyá ń jẹ̀ àwọn obinrin, ó pe ipàdé àwọn obinrin ilú Àgésí láti bá wọn sọ̀rọ̀ nípa ojo iwájú wọn àti ti àwọn ọ̀mọ̀ wọn. Èyí bí Ìyálóde nínú púpọ̀, ó sì faraya fún Àràmótù pé;

Ìyálóde: Àràmótù, kí lo gbójulé gan, ta lónílù rẹ̀ tó ni o mọ̀ ọ̀ jó nìso pé kò séwu...Àràmótù, mo tún bì ọ̀ lẹ̀ẹ̀kan sí, ta ló fi ọ̀ jòye àwọn obinrin ní abúlẹ̀ yìí, tí iwọ̀ ń pe ipàdé àwọn obinrin. Wọn rí ẹ̀ nílẹ̀ kí wọn tó fi mi jẹ̀ oyè Ìyálóde wọn. Èmi ni mo ni àṣe àti agbára láti darí àwọnobinrin lábúlẹ̀ yìí. Mo wá fẹ̀ kílọ̀ fún ọ̀ bá yìí o, lọ so ewé agbẹ́jẹ̀ mọ̀wọ̀...lẹ̀yìn ipàdé tí mo bá pè, mi o fẹ̀ gbọ̀ ipàdé kankan mọ̀, bí n bá sì pe ipàdé ọ̀n, wọn o bí ọ̀ da kí o mọ̀ wa. O ò báa lówó lówó jù bẹ̀e lọ, obinrin ni ọ̀, abẹ̀ mi lo sì wà, èmi sì ní olórí yín.

Bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé Àràmótù kò rí ara rẹ̀ bí àkóni tí kò sì mọ́ irúfẹ́ isẹ́ tí òun ní láti ẹ̀ ní àwùjọ̀ rẹ̀ ní pátó, síbẹ̀ ó pinnu láti tu àwọn obìnrin ilú rẹ̀ kúrò nínú ìgbèkùn ìmúnisin àti ìrẹ́jẹ̀ àwọn adarí olójúkòkòrò. Kò kọbiara sí àtako Ìyálóde, ó tẹ̀síwájú nínú isẹ́ ìjàjàgbara rẹ̀.

Ní ibi ìpàdé àwọn obìnrin ti Ìyálóde pe lórí ìgbàradì fún ọdún Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ ni Àràmótù ti gbé ìgbésẹ̀ akin, èyí ti o lò láti la àwọn obinrin loyè lóri ohun tí ó ẹ̀ pàtàkì fún wọn àti ohun tí kò yẹ́ kí wọn ko lé àyà wọn. Ó sì tún bu ẹ̀nu àtẹ̀ lu ọ̀rọ̀ Ìyálóde tí ó ni kí àwọn obinrin tí wọn ọ̀ rí ojà tà mọ́ lọ wa sílẹ̀ mẹrin owo aṣọ̀ ẹgbéjọ́dà tí wọn yòò wọ ní ojo ọdún gẹ̀lẹ̀dẹ̀. Ó tako Ìyálóde pé;

Àràmótù: Ta ni ó sanwo aṣọ̀ náà o? Ìbèèrè tí ń bẹ̀ lókàn gbogbo obìnrin tó jókóò nùun. bí wọn ọ̀ ti ẹ̀ sọ̀rọ̀, níbo ni wọn ti fẹ́ rí sílẹ̀ méji lásán gan-an, ká tó ni sílẹ̀ mẹrin? Ọ̀pọ̀ wọn rọhun gbé lọ sọ̀jà lọ tà mọ́, torí àwọn ọ̀kọ̀ wọn ti ta ilẹ̀ oko wọn mo lérò pé ohun tó yẹ́ kó jẹ́ wa lógún nù un, àwọn ọ̀kunrin wa ń wa ọ̀kọ̀ abúlẹ̀ yìi lọ sóko ìparun, à ń sọ̀rọ̀ aṣọ̀ ẹgbéjọ́dà!

Ìgbójú-gbóyà ti Àràmótù fi ko Ìyálóde lójú ni ìpàdé yìi mu kí púpọ̀ nínú àwọn obinrin ní ìgbàgbọ̀ nínú rẹ̀ pé àkíkanjú ni àti pé ó fẹ́ ìlọsíwájú àwọn àti àwọn ọ̀mọ̀ àwọn. Ní kété ti Àràmótù kúrò ní ìpàdé yìi ni àwọn obìnrin kòòkan náà ti dídẹ̀ tẹ̀lẹ̀ e, wọn si fi yé e pe gbogbo obinrin gboṣùbà fún un fún ọ̀kan àkin tí o ẹ̀ àti bí ó ti sọ̀rọ̀ kò Ìyálóde lójú. Àwọn obìnrin wònyí fi yé Àràmótù pé àwọn ti ẹ̀tán láti tẹ̀lẹ̀ e, kí ó ẹ̀sàà ti sọ̀ fún àwọn ohun tí ó bá fẹ́ kí àwọn ẹ̀. Kíá ni Àràmótù ti kò jálẹ̀, pé ohun tí ó jẹ́ ọ̀un lógún kii ẹ̀ ipò olórí;

Àràmótù: Mo dúpẹ̀ gidigidi bí ẹ̀ ẹ̀ kà mí kún. Kò wù mí kí ń jẹ́ adarí yín rará. Mi ọ̀ lẹ̀ ẹ̀ é. Ẹ̀gbọ̀n bí gbogbo èyin obìnrin bá pẹ̀nupọ̀, sọ pe nńkan bá yìi lẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ láti fi sí àwọn ọ̀tá ìlọsíwájú bii baálẹ̀, Olóókan, Ìyálóde àt'awọn tó kù wọn lówó isẹ́ ẹ̀ láabi wọn. Mo ẹ̀tán, láti fi gbogbo ohun tí mo ni fi ẹ̀tílẹ̀yìn fún un yín.

Ni ọ̀ru ojo ti Àràmótù ẹ̀ ipinnu yìi, tí ó sì gbé ìgbésẹ̀ yìi ni ó tun rí iyá àgbà aláṣọ̀ olómi-aró ní ojú alá rẹ̀ tí ó sọ̀ fún un pé;

Ìyá Àgbà: Àràmótù, mọ́ bèrù, ìránṣẹ́ lásán ni èmi jẹ́, àmọ́ iwọ́ Àràmótù, o ti rọ́jú rere gbà, iwọ́ ni àwọn alálẹ̀ yàn...láti la ìpẹ̀nìjà lóríṣíríṣi kọja. Fi ara rẹ̀ rúbọ̀, mú omijé lókú kí o sunkún, kí àwọn ìran rẹ̀ le rẹ̀rìn-ín ní ìgbẹ̀yìn.

pẹ̀lú gbogbo ohun tí Àràmótù ti rí ní àwùjọ̀ rẹ̀, o bèèrè pé kí ló dé tí jẹ́ ọ̀un ni ó ni láti fi èmi ara ọ̀un lélẹ̀ fún àwọn tí wọn kò náàni ọ̀un, tí wọn sì ń ẹ̀sàtá ọ̀un. Ìdáhùn tí Ìyá Àgbà fún un ni pé, bí ọ̀ṣupá àti ọ̀òrun ẹ̀ ń ni ara wọn lára tó láti tan ìmọ́lẹ̀ fún awọn ẹ̀dá, wọn ọ̀ sọ̀ pé ó ẹ̀ jẹ́ àwọn. Èyí tí ó tún mọ́ sí pé, Àràmótù kò ní láti kọhun sí àwọn alálẹ̀ lẹnu. Ìyá yìi rọ̀ Àràmótù láti ẹ̀ ọ̀kàn gírí bí akín, kí ó si jẹ́ isẹ́ tí ẹ̀lẹ̀dàà rẹ̀ rán an, kí àwọn alálẹ̀ náà sì le ẹ̀ san ẹ̀san ire

fún un. Nígbàtí Àràmótù bèèrè pé kí gan an ni àwọn alálẹ̀ yan òun fún láti ẹ̀ àti pé báwo ni òun yóò ẹ̀ ẹ̀ é, Ìyá Àgbà dáa lóhùn pé;

Ìyá Àgbà: Àràmótù, mo ti sọ fún ọ pé ìránṣẹ́ lásán ni èmi, iṣẹ́ ti wọn rán mi, kò ju pé kí n wá tó ọ sọ̀nà lẹ̀. Tí ó bá tó àṣìkò fún ọ láti jẹ́ iṣẹ́ náà, n ó wa ta ọ ni ọrẹ́ ìgboyà. Maa retí mi Àràmótù

Bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé gbogbo àlá yìi rú Àràmótù lójú, síbẹ̀, ní kété tí ó jì láti ojú orun ni ó ti bèrẹ̀ sí ni gbé ìgbésẹ̀ lórí àwọn ohun tí Ìyá Àgbà sọ fún un. Ó tọ gbégiro lọ láti báa sọ̀rọ̀ nípa ère gèlẹ̀dẹ̀ olójú méjì tí ó ń gbé lówó. Èrù ba gbágiro nítorí, kò ì tì si ẹnìkẹ̀ni tí ó ẹ̀ irú èyí rí, sùgbọ̀n Àràmótù kí Gbégiro láyà láti ẹ̀ ohun tí ẹnìkan kò ẹ̀ rí. Bákan náà ni ó tún pinnu láti kọ̀ọ̀ ni orin kan tí ó dalórí ère Gèlẹ̀dẹ̀ olójú méjì náà.

Léyìn èyí ni ó lọ sí ọ̀dọ̀ Ìyá Ọmọ́ládẹ̀ láti ẹ̀ àláyẹ̀ fún un pé ohun fẹ́ gbé owó sílẹ̀ fún ìrànlowó àwọn obìnrin ilú Àgésí, sùgbọ̀n pé ẹnìkẹ̀ni kò gbọ̀dọ̀ funra pé láti ọ̀wọ̀ òun ni ìrànlowó owó náà ti wá. Àwọn obìnrin tí wọn fẹ́ fún lówó gan kò gbọ̀dọ̀ mọ̀ orísun rẹ̀. Nígbàtí Ìyá Ọmọ́ládẹ̀ bèèrè bóya nítorí Ìyalóde tàbí baálẹ̀ ni Àràmótù fi ń fi ara pamọ̀, ìdáhùn rẹ̀ ni pe, nítorí ọ̀kọ̀ òun ni. Èyí tún mọ̀ sí pé bí Àràmótù ti jẹ́ akínkajú tó, tí ó lówó tí ó sì lágbara, kò kó iyan ọ̀kọ̀ rẹ̀ kéré rárá. Ó tẹ̀ẹ̀ mọ̀ Ìyá ọmọ́ládẹ̀ létí pé;

Àràmótù: ẹ̀ wòó, àwọn obìnrin tí ó nílò owó yìi gan ni kí ẹ̀ fún, pàápàá àwọn tí wónti pa iṣẹ́ ọ̀wọ̀ wọn tì látàrí pé ọ̀kọ̀ wọn ti ta ilẹ̀ oko wọn...ẹ̀ jẹ́ kí wọn mọ̀ ìdí rẹ̀ gan an tí a fi gbé ètò ìrànlowó yìi kalẹ̀ fún wọn

Ìyá Ọmọ́ládẹ̀ kìn ọ̀rọ̀ Àràmótù léyìn pé:

Ìyá Ọmọ́ládẹ̀: Ohun tí ó ẹ̀ pàtàkì ni pé kí a fi yé wọn wí pé fún ànfààní wọn àti ọ̀jọ̀ ọ̀la wọn ni, pé èrè jaburata ń bẹ̀ nínú pé kí àwọn ọ̀mọ̀ wọn re ilẹ̀ iwé ọ̀yìnbo tí àṣìkò bá tó

Báyìí ni Àràmótù lo agbára ọ̀rọ̀ ajé rẹ̀ láti fún àwọn obìnrin ilú Àgésí ní agbára àti òmìnira. Sùgbọ̀n bí ó ti ń ẹ̀ èyí ni ó ń rí àdojúkọ̀ ní gbogbo ọ̀nà. Èyí tí ó ba ọ̀kàn Àràmótù jẹ́ júlo nínú àwọn àdojúkọ̀ wònyí ni àjọṣepọ̀ tí ó wayé láààrin Àkànmú ọ̀kọ̀ rẹ̀ àti Àríkẹ̀ tí ó jẹ́ ọ̀kàn lára àwọn opó méta tí ó padá ní Ìlasùn, tí ó sì ràn wọn lówó. Léyìn tí Àríkẹ̀ ẹ̀ orò opo tan ni abúlẹ̀ Ìlasùn, ó sá wá fi ara pamọ̀ sí ọ̀dọ̀ Àràmótù ní Àgésí, Àràmótù sì gbàá tọ̀wọ̀-tẹ̀sẹ̀, o fi ọ̀nà okowò rẹ̀ hàn an, ó sì fi gbogbo ohun tẹ̀ Àríkẹ̀ lórùn. Bí ó ti hàn gbangba pé Àràmótù kò fi ọ̀kọ̀ rẹ̀ ẹ̀seré bakan náà, èyí mú kí ó jẹ́ ọ̀gbẹ́ ọ̀kàn ńlá fún un nígbà tí Àríkẹ̀ jẹ́wọ̀ pé oún àti Àkanmu jọ ni nńkan pàpọ̀. Kàkà kí Àràmótù bínú, ó bẹ̀ àwọn méjèjì láti fẹ́ ara wọn. Èyí ni a le è pé ní ọ̀tẹ̀ntẹ̀ fún Àràmótù nítorí ìpòruru ọ̀kàn yìi mú kí ó gbé àwọn ìgbésẹ̀ àkọ̀ni kọ̀ọ̀kan láti gbógun tí ìwà ìbàjẹ̀ àwùjọ̀ rẹ̀.

Àràmótù mọ̀ wípé àṣìkò tí tó fún òun láti ẹ̀ iṣẹ́ àkin, báyìí ni ó sì gbé ère Gèlẹ̀dẹ̀ olójú méjì pèlú alántakùn tòun tòwu rẹ̀ lórí rẹ̀ tí ó gbé pèlú omijé lójú, ó

fa ilà bà mú tí ó wà ní ojú olóyè Olóókan sí ojú ọkan, ó sì fí àmì tí ó wà ní ojú Ìyálóde sí èkejì. Bí Àràmótù ti n ẹ̀yí lówọ̀ ni ipàdé n ló ni ilé baálẹ̀ láààrin Baálẹ̀, Olóókan, Ìyálóde àti Olúawo. Ẹ̀sùn tí wọn sì fí kàn nip é ó n ran àwọn obinrin lówọ̀. Nítorí àwọn olórí wònyí kùnà láti ẹ̀ ojú ẹ̀ wọn fún àwọn ara ilú, tí wọn sì rí èlòmíran tí ó n gbìyànjú láti ẹ̀ ojú ẹ̀ yí fún wọn ni ipòruru ọkàn. Gégé bí ọ̀bàyéjé, tí wọn ọ̀ fẹ́ kí àwọn ara ilú bo ní abẹ̀ ìmúnisìn wọn, dandan ni kí dèna igbésẹ̀ òmìnira àti itúsílẹ̀ àwọn ara ilú. Ìdí rẹ̀ nìyí tí wọn fí gbógún tí Àràmótù, tí wọn sì n wa gbogbo ẹ̀sùn tí wọn yóò fí le è fí Àràmótù jófín. Sùgbọn Olúawo kì wọn nílọ̀ pé ohun tí wọn n ẹ̀ kò tònà;

Olúawo: Ẹ̀yìn agbà ilú, ọ̀rọ̀ yíi kojá pé Àràmótù ẹ̀yí, Àràmótù ẹ̀ toun, a sì gbọ̀dọ̀ rí ẹ̀rì pàtàkì tí a ó fí gbewọn ẹ̀sẹ̀... ẹ̀ pé ka ẹ̀ sàà bẹ̀ orí Àràmótù sí ọ̀gún nítorí wí pé àwọn kan sọ pé àwọn ọ̀ rówó aṣọ̀ ẹ̀gbéjọ́dà, àbí kí baálẹ̀ ó lé Àràmótù kúrò nílú torípé àwọn ọ̀kunrin kan kò jálẹ̀ láti ta ilẹ̀ oko wọn. Ha! Irú agbà wo làwa yí! Irú agbà wo ni ẹ̀yin méjèjì yí!

Gégé bí ó ẹ̀ wà nínú igbàgbọ̀ Yorùbá pé “ifá kíi parọ̀, Ifá kíi ẹ̀ké, òkodoro inú ọ̀rọ̀ ni Ifá máa n wí” bẹ̀ẹ̀ gẹ̀lẹ̀ ni ó hàn nínú ọ̀rọ̀ àti ẹ̀sẹ̀ Olúawo. Kò faramọ̀ gbogbo ọ̀rọ̀ tí àwọn jẹ̀gudújẹra olóye sọ nípa Àràmótù, ó tilẹ̀ bínu kúrò ní ipàdé náà ni. Bí gbogbo àtakò wònyí ẹ̀ n ló ní Àràmótù náà n gbéradi. Ó gbé èrè gẹ̀lẹ̀de olójúméjì tí ó ti parí ló fún Gbégiro. Bí ó ti n padà sí ilé ni iyá agbà fí “ẹ̀bùn igbóyà” ẹ̀yí tí ó ti sọ fún un tẹ̀lẹ̀ pé ọ̀un yóò fún un tíi àkoko bá ti tó. Ọ̀mọ́de kan ni wọn fí aṣọ̀ olómi aro – ẹ̀yí tí ó jẹ̀ àmi ọ̀mọ̀ ẹ̀gbé Alántakùn-ránṣẹ̀ sí Àràmótù. Itumọ̀ tí ẹ̀yí ni ní pé wọn ti ro Àràmótù ni agbára igbóyà láti fí ojú àwọn ọ̀bàyéjé hàn.

Alẹ̀ Ẹ̀fẹ̀ àti Ère Gẹ̀lẹ̀de gégé bí Ìrinṣẹ̀ Ìjà lówọ̀ Akinbinrin-Àràmótù

Gégé bí àlàyé tí ó rinlẹ̀ tí (Lawal 1996) ẹ̀, alẹ̀ Ẹ̀fẹ̀ jẹ̀ apá kan tí ó ẹ̀ pàtàkì jùlọ̀ nínú ayẹ̀yẹ̀ gẹ̀lẹ̀de. Kò dá lórí idárayá gbangba nìkàn, sùgbọn ó tún n sọ nípa agbára “àwọn Ìyá,” tí a gbà pé wọn ní agbára láti dáàbò bo tàbí láti ba àwùjọ̀ wí. Ìdí nìyí tí kò fí ya ni lẹ̀nu pé Àràmótù lo alẹ̀ Ẹ̀fẹ̀ gégé àkókò tí ó wà fún ìṣàfihàn ọ̀títọ̀ àwùjọ̀ láìsí idènà. Àràmótù lo Gbégiro tí ó jẹ̀ olórí ẹ̀gbé gẹ̀lẹ̀de kan ní ilú Àgésí gégé bí agbénusọ̀ rẹ̀ àti aṣàfihàn ibojú gẹ̀lẹ̀de olójúméjì rẹ̀ láti bu ẹ̀nu àtẹ̀ lu ìṣẹ̀lú àti ibàjẹ̀ àwọn olórí ilú Àgésí ni gbangba. Àwọn orin tí Àràmótù kọ̀ Gbégiro láti fí mú kí ọ̀ye ohun tí gẹ̀lẹ̀de olójúméjì náà n sọ yé àwọn ara ilú ni iwònyí;

Orin:

Ojú tí wọn o, baálẹ̀ kò wá bí,

Ojú tí wọn o, baálẹ̀ kò wá bí

Ohun tí wọn n ẹ̀, kò jẹ̀ kàn lè wá bí,

Ohun tí wọn n ẹ̀, kò jẹ̀ kàn lè wá bí,

Ojú tí wọn o, baálẹ̀ kò wá bí,

Orin:

Baálẹ má bàlú jẹ mọ o,
 iyàlódé má bàlújẹ mọ
 Olóókan má bàlújẹ mọ ò,
 iyàlódé má bàlújẹ mọ,
 Kò sówó lóde iyàn pò púpò,
 Baálẹ má bàlú jẹ mọ o.

Gégé bí àlàyé Drewal and Drewal (1983) ipa tí ó pò ní àwọn orin èfẹ wònyí máa n kó ní alẹ èfẹ- bí wọn ti n kílò iwà, ni wọn n fi àwọn èdà ṣẹfẹ láti mú kí wọn dẹkun iwà ibàjẹ wọn. Pẹlú àwọn orin méjì yìí, àti ère gèlèdè olójumẹjì Àràmótù tí Gbégiro gbé jáde ní alẹ èfẹ, kiá ni ohun gbogbo yípada, ti baálẹ sì fi léde pé kí gbogbo àwọn ará ilú fidí mólẹ;

Akéde: Kí olukuluku ó sinmi lóni. Wọn ní orò ó jáde o! Lati f'ojú àwọn ọbayejẹ ilú Àgésì hàn. Baálẹ ló fàṣe sí mi lenu o, wọn ni kí n sọ fún yín pe Gèlèdè kankan ò gbodò jáde o.

Èyí wáyé nítorí àbùkù tí baálẹ àti àwọn olóyè rẹ kan lówó Gbégiro ni alẹ èfẹ. Wọn fi Orò gbé Gbégiro, wọn lúú púpò láti jẹwọ ẹni tí ó gbé ère gèlèdè tí ó gbé ní alẹ èfẹ. Gbégiro jẹwọ pé ọdún kaarun tí Àràmótù ti n gbé ère gèlèdè fún ọun nìyí àti pé igbà àkókò nìyí tí ó kọ ọun ní orin tí ọun lò. Èyí fún àwọn ọbayejẹ olóyè wònyí ni ẹnu ọrọ láti bu ẹnu àtẹ lu Àràmótù wípé ó ẹ nńkan èewò. Wọn gbàgbọ pé èewò ni kí obinrin máa gbé ère gèlèdè àti pé ọkúnrin nikan ni Elédùà fún ni àṣe láti ẹ irúfẹ iṣe báyi. Itakora gbòogi ni ó wáyé nínú ìṣàfihàn ìjákinkanjú Àràmótù yìí pẹlú ìhà tí àwọn adarí ilú Àgésì kọ sí. Igbésẹ Àràmótù n ẹ afihàn agbára obinrin èyí tí Gèlèdè n gbóriyìn fún sùgbọn agbára yìí di ohun èrù fún àwọn jẹgúdujẹrẹ olórí, wọn si ẹa gbogbo ipa wọn láti di iṣe Àràmótù lówó nítorí wọn ni ipò àti agbára ọ̀ṣẹ̀lú. Sùgbọn àwọn alálẹ ti fún Àràmótù ní agbára igboya, èyí tí o mú kí o rọ̀rùn fún un láti fi gbogbo ohun tí ó ni sílẹ fún àwọn obinrin láti fi ẹ ayé kí ó tó di wípé wọn dá ẹmi rẹ légbodò. O sọ fún Wuràọla (Ìyá Ọmọlade) pé;

Àràmótù: Mi ò mọ ohun tí ó lẹ ṣẹlẹ, sùgbọn ohunkóhun tí ó lẹ ṣẹlẹ, mo ti ṣètò owó tí ẹ ní lò sí inú aṣo náà. Tí ẹ bá wá lòó dáadàa, kò sobinrinkóbínrin ni abúlẹ yìí tí yóò táwọ ná láàarin ọdún mewaá sí àkókò yìí

Gégé bí wíwà ní ipo tí ó lewu ti jẹ ọkan pàtàkì lára àwọn àbùdá awọn àkinkanjú èdà, síbẹ àwọn àkinkanjú èdà wònyí máa n ri dájú pé àwọn kó ipa tí ó yẹ kí ọpin tó dé tàbí kí wọn to dá ẹmí wọn légbodò. Èyí hàn nínú iṣe Àràmótù, nítorí ó ríi dájú pé ní abẹ bí ó ti wù kí ó rí, ọun jẹ iṣe tí àwọn alélẹ rán ọun. Ìdí nìyí tí ó fi jẹ pé nínú ewu àti àibalẹ ọkan rẹ, o yọ kẹlẹ lọ fi ètò lé ọrẹ rẹ tí ó le fi ọkan tán lówó, kí ìdojúkọ rẹ tó bèrẹ ní pèrẹu pẹlú àwọn olórí ilú Àgésì. Nígbàti èyí ti di sísẹ, ó jówó ẹmí rẹ lówó fún àwọn alátaako rẹ.

Àwọn Olórí Ilú Gégé bí Alátakò Ìjákinkanju Àràmótù

Oníruurú ní ọ̀nà tí àtākò máa n gbà wáyé fún àwọn akinkanjú èdà. Bí kò ẹe láti ara igbéyàwó, a jẹ láti ara ẹbí, tàbí ọrẹ, bẹẹ sì ní ó lẹ jẹ láti ọwọ àwọn aláṣe àti olúdarí ilú. Ní ọpọ igbà àwọn akinkanjú tí wọn bá ti n ja fún ètò ọmọniyàn pàápàá àwọn mẹkúnnù máa n dojúko àtakò láti ọwọ àwọn aláṣe àti olúdarí ilú. Èfúnṣetán Aníwúra nínú fîmù *Èfúnṣetán Aníwúra* kojú Látòòṣà gégé bí i àtakó, bakan náà ni Ọba Abíódún Adégoólú koju Baṣòrun Gáà nínú fîmù *Baṣòrun Gáà*. Bẹẹ gélẹ ni Àràmótù kójú Baálẹ, Olóókan àti Iyálódé pẹlú àwọn àtakò mìiran.

Ní kété tí Àràmótù ẹ ètò bí àwọn obinrin àti àwọn ọmọ ilú Àgésì ẹe máa bọ nínú igbèkùn àini tán ni Baálẹ, Olúawo, Baamórò àti àwọn ijòyẹ wá sí ilẹ rẹ

tí wọn sì fi èsùn àjé kàn án pé ó jé ọ̀kan lára ọ̀mọ ẹgbé awo Alántakùn àti pé ní ilú Àgésí, tí wọn bá fi le mú àjé, ikú ni ìjìyà tí ó tọ sí irú ẹni bẹẹ. Olúawó àti Baamórò mú Àràmótù, wọn sì ẹ̀ ètùtù ológìrìwo fún un. Àràmótù rò wọn pé ọ̀un kii ẹ̀ àjé àti pé ikú kọ ni ó tọ sí ọ̀un;

Àràmótù: Ẹni tí ayé bá nira fún tàbí tí kò ri ipa rere kó nínú ayé, ọ̀un ló n wá ikú ka. Ire ọ̀hun iròrùn lèmi n wá fún tẹ̀rùtọ̀mọ, mi ò wá ikú...ohun tí mo lépa, kò ju kí n gbé èrè gẹ̀lẹ̀dẹ́ tí ó rẹ̀wà torí ẹ̀bùn ti Elédùà fi ta mí lọ̀rẹ̀ ni. Ìdàgbàsókè ilú Àgésí ni mo ṣàyà gbàngbà lépa, nítorí àwọn aṣáájú wa kùnà láti ẹ̀ ọ̀jùṣe wọn kò sóhun tí mo lépa ju bí àwọn obìnrin ilú Àgésí yóò ẹ̀ rọ̀júráyè jẹ̀rè iṣẹ ọ̀wọ̀ wọn. Njẹ́ ó dáa kábiyamọ̀ ṣìṣẹ́-jìyà, kó má lójó ọ̀la. Ẹ̀ṣe ti mo ẹ̀ ẹ̀ rẹ́ é o, tẹ́ ẹ́ ni ilkú ló tọ sí mi

Léyìn tí Àràmótù sọ ẹ̀yí ní Olúawo sọ fún un pẹ̀lú ẹ̀dùn ọ̀kan pé, bí ó tilẹ́ jẹ́ pé èrò̀ngbà rere ni ó ni sí àwùjọ̀ rẹ̀, síbẹ́ ó lòdì sí àṣà àti iṣe àwùjọ̀ náà. Ohun tí ẹ̀yí fi ìdí rẹ̀ múlẹ́ nipe kò sí bí akinbìnrin tí jẹ́ akíkanjú tó ni àwùjọ̀ rẹ̀, abẹ́ iṣàkóso akọ̀ ni àwùjọ̀ náà yóò mu ni kànnípa láti wà, ẹ̀yí kò sì ní fún un ni ànfààní tí ó péye láti ẹ̀ ohun tí ó fẹ́ àti bí ó ti fẹ́ ẹ̀ ni àwùjọ̀. Ó tilẹ́ ẹ̀ ẹ̀ kí ẹ̀mi irufé akinbìnrin bẹ́ẹ̀ bọ̀ síi, bí ó ti ṣẹ̀lẹ́ si Àràmótù. Ní kété ti wọn ẹ̀ ètùtù ológìrìwo fún Àràmótù tí wọn sì dá ẹ̀mí rẹ̀ légbodò, ní onírúurú iṣẹ̀lẹ́ meriiri ti n ṣẹ̀lẹ́ ni Àgésí. Olúawo sọ fún Baálẹ́ àti àwọn olóyẹ́ tí ó kù pé;

Olúawo: Ẹ́ wòó, ẹ́ ò tii rí nnkan kan o, àwọn iṣẹ̀lẹ́ mériiri yóò ṣeṣe bẹ̀rẹ́ tí yóò máa ṣẹ̀lẹ́ ní Abúlẹ́ yìi ni. Awo Alántakùn là n sọ. Ẹ̀nikan kii fi òkú ọ̀mọ awo Alántakun sílẹ́ láìbòmólẹ́. Mo kílò fún yín tó. E ní iro, ẹ́ fàrigá, ẹ́ ni àjé làjẹ́ n jẹ́...

Ẹ̀yí ni ó ẹ̀ okùnfa bí Olúawo àti Baamórò ti gbìyànjú láti sinkú Àràmótù. Síbẹ́ nnkan n le síi ni ilú Àgésí. Bí omi ti n di òkúta, ni ó n di iyanrin tí gbogbo aṣo n di olómi aró. Olúawo kí lẹ́ fún àwọn olóyẹ́ wònyí pé kí wọn ó ẹ̀ ètùtù Àtúnṣe fún Àràmótù, kí wọn o sì tun un sin, ṣùgbọ̀n gbogbo wọn kò jálẹ́ pé àwọn kò le ẹ̀ ẹ̀yí. Ẹ̀yí ló mú kí àwọn ará ilú Àgésí fi ẹ̀hónu wọn hàn tí wọn si gbógun tí àwọn olóri wònyí, wọn sì mú wọn ni kànnípa láti ẹ̀ ètùtù àtúnṣe fún Àràmótù kí ilú le tùṣe. Nígbàti wọn wú òkú Àràmótù léyìn ọ̀ṣe mẹ́ta ni wọn ríi pé Àràmótù kò jẹ́ra ara rẹ̀ kò sì yí pada. Ẹ̀yí jẹ́ ohun iyàlẹ̀nu tí ó mú kí gbogbo ará ilú gbàgbọ́ pé Àràmótù kii ẹ̀ èniyàn lásán àti pé o ní láti jẹ́ alágbára àti Akin-bìnrin. Ìdí nìyí tí gbogbo ara ilú Àgésí fi le àwọn olóri ilú tí wọn ẹ̀ àtakò Àràmótù, tí wọn sì ẹ̀ okùnfa ikú rẹ̀ kúrò ní inú ilú fún ọ̀dún mewa gbáko. Léyìn ẹ̀yí ni wọn ẹ̀ àyẹ́sí àti àpọ̀nlẹ́ nílá fún Àràmótù, tí wọn sì sín in tijo-tìlù, léyìn tí wọn ẹ̀ ètùtù àtúnṣe fún un tí wọn sip e orí iṣẹ̀dà Àràmótù pàdà sí ilú Àgésí láti má abá wọn gbé.

Ìkádii

Ní ikadii, iṣe iwadii yi ti fi han kedere pe fimu Yoruba, paapaa julọ Àràmótù, jẹ irinṣe patàkì fún itànkale àti ipamọ̀ aṣà, ẹ̀sìn àti itàn ilẹ̀ Yoruba. Nipasẹ atupalẹ ijinlẹ́, ó ṣàfihàn bí ayeye Gẹ̀lẹ̀dẹ́ ẹ̀ jẹ́ àfihàn agbára atọrunwá àwọn obìnrin, paapaa àwọn iyá, tí ó sì tún jẹ́ ọ̀nà àtúnṣe àwùjọ̀. Fîmù náà fi hàn pé agbára obìnrin kii í ẹ̀ ohun tí a gbódò bẹ̀rù, bí kò ẹ̀ ohun tí a gbódò bọ̀wọ̀ fún, kí a sì lo fún idàgbàsókè àwùjọ̀.

Àràmótù gégé bí akinkanjú-binrin jẹ́ apẹẹrẹ́ gidi obìnrin tí ó gbójú-gbóyà, tí kò bẹ̀rù láti dojú kọ iwà ibalújẹ́ àti àwọn ọ̀bàyéjẹ́, tí ó sì fi gbogbo ohun tí ó ní rúbọ̀ fún ọ̀mìnira àti itèsíwájú àwùjọ̀ rẹ̀. Irinàjò rẹ́ fi hàn pé jìjẹ́ akíkanjú kii í ẹ̀ ohun tí akọ̀ tàbí abo pinnu, bí kò ẹ̀ ifẹ́ inú ẹ̀ni, igboyà àti ifara-ẹ̀ni-jin láti ẹ̀ àtúnṣe rere. Pẹ̀lú ẹ̀yí, iṣe iwadii yi tún fi ìdí rẹ̀ múlẹ́ pé, bí ó tilẹ́ jẹ́ pé àṣà

Yorùbá n gbóríyìn fún obìnrin nípa èsìn àti àṣà, síbẹ̀ àwọn àkóbá ìṣelú àti àjòṣepò àwùjọ̀ sì n dí wọn lówó ìṣẹ̀. Èyí ni fîmù Àràmótù fi hàn gbangba, níbi tí agbára obìnrin ti dí ohun èlò ìja àti igbógunti iwà ibàjẹ̀ àwọn olórí àwùjọ̀.

Ní iparí, a lè sọ pé fîmù Yorùbá jẹ ọ̀nà kan pàtàkì fún àtúnṣe ojúwòye àwùjọ̀ nípa ìṣàfihàn ipa obìnrin gẹgẹ̀ irinṣẹ̀ fún itànkalẹ̀ àṣà Yorùbá. Nítorí nàà, ó ṣe pàtàkì kí a máa gbé irú ìṣẹ̀ wònyí ga, kí a sì lo wọn gẹgẹ̀ bí ọ̀nà láti kó iran tuntun nípa itàn wọn, agbára wọn, àti ipa tí wọn lè kó nínú idàgbàsókè àwùjọ̀ wọn. Bákan nàà ìṣẹ̀ iwadìí yìí pe àkíyèsí sí ìyàtò tí ó wà láààrin bí àṣà Yorùbá ṣe n gbóríyìn fún agbára àwọn obìnrin sùgbón tí wọn kò gbà wọn láàyè láti ṣe bí wọn ti fẹ̀ to lówùjọ̀. Ìyàtò yìí n ṣe okùnfà itakora àṣà Yorùbá ní ibámu pèlú ìṣàfihàn àwọn obìnrin, ó sì yẹ̀ kí imọ̀ iwadìí tuntun ṣàlàyé kí o sì dá àbá ọ̀nà àbáyọ̀ sí. Ìdí nìyí tí ìṣẹ̀ iwadìí yìí fi n kẹ̀ sí àwọn onímọ̀ láti túbọ̀ ṣiṣẹ̀ iwadìí lórí ìṣàfihàn ipa àti agbára obìnrin ní àwùjọ̀ Yorùbá.

References

- Abimbola, W. (1975). *Sixteen great poems of Ifa divination*. UNESCO.
- Abimbola, W. (1977). *Ifá: An exposition of Ifá literary corpus*. Oxford University Press.
- Abiodun, R. (2014). *Yoruba art and language: Seeking the African in African art*. Cambridge University Press.
- Adeṣina, S. (1971). *Oral interview on the origin of Gẹ̀lẹ̀dẹ̀*. (Unpublished oral account).
- Awolalu, J. O. (1979). *Yoruba beliefs and sacrificial rites*. Longman.
- Awolalu, J. O., & Dopamu, P. A. (1979). *West African traditional religion*. Onibonoje Press.
- Barber, K. (1991). *I could speak till tomorrow: Oriki, women, and the past in a Yoruba town*. Edinburgh University Press.
- Bascom, W. (1969). *Ifa divination: Communication between gods and men in West Africa*. Indiana University Press.
- Biobaku, S. O. (1973). *Sources of Yoruba history*. Oxford University Press.
- Drewal, H. J. (1992). *Yoruba ritual: Performers, play, agency*. Indiana University Press.
- Drewal, M. T., & Drewal, H. J. (1983). *Gẹ̀lẹ̀dẹ̀: Art and female power among the Yoruba*. Indiana University Press.
- Finnegan, R. (1970). *Oral literature in Africa*. Oxford University Press.
- Idowu, E. B. (1962). *Olódùmarè: God in Yoruba belief*. Longman.
- Ibitokun, B. M. (1993). *Dance as ritual drama and entertainment in Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ of the Ketu-Yoruba subgroup in West Africa*. Obafemi Awolowo University Press.
- Johnson, S. (1921). *The history of the Yorubas*. Routledge.
- Law, R. (1977). *The Oyo Empire c.1600-1836: A West African imperialism in the era of the Atlantic slave trade*. Oxford University Press.
- Lawal, B. (1996). *The Gẹ̀lẹ̀dẹ̀ spectacle: Art, gender, and social harmony in an African culture*. University of Washington Press.
- Matory, J. L. (1994). *Sex and the empire that is no more: Gender and the politics of metaphor in Oyo Yoruba religion*. University of Minnesota Press.
- Mba, N. (1982). *Nigerian women mobilized: Women's political activity in Southern Nigeria, 1900-1965*. Institute of International Studies.
- Okome, O. (2007). *Nollywood spectatorship*. Indiana University Press.

Okpewho, I. (1979). *The epic in Africa: Toward a poetics of the oral performance*. Columbia University Press.

Olupona, J. K. (2014). *City of 201 gods: Ilé-Ifè in time, space, and the imagination*. University of California Press.

Oyewùmí, O. (1997). *The invention of women: Making an African sense of Western gender discourses*. University of Minnesota Press.

Pemberton, J., III. (2008). *Yoruba: Nine centuries of African art and thought*. The Center for African Art.

Tsika, N. (2024). *African media in an age of extraction*. Duke University Press.

Filmograph

Akanni, N. (Director). (2010). *Àràmótù* [Film]. Nigeria.

Author's Bio

Tolulope Rebecca Ibikunle obtained her PhD in Film Studies from the department of linguistics and African Languages, University of Ibadan. M.A in Yoruba Literature from the University of Ibadan and B.A. in Yoruba Language from the University of Ilorin. She teaches Yorùbá and Linguistics at the Department of Linguistics and Nigerian Languages in the National Institute for Nigerian Languages, Aba. She specializes in Yoruba cultural studies, Nollywood studies, translation and second language acquisition. She has authored a number of articles on Yoruba film and culture in scholarly journals and reputable books within and outside Nigeria.

Recebido em: 03/2026

Aceito em: 30/07/2026

Para citar este texto (ABNT): ÌBÍKÚNLÉ, Tolúlópé R. Ìṣàfihàn Ipa Akinkanjú-binrin nínú Fîmù Àràmótù. *Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras*. São Francisco do Conde (BA), vol.6, nº Especial II, p.157-172, agosto 2026.

To cite this text (APA): Ìbíkúnlé, Tolúlópé R. (august 2026). Ìṣàfihàn Ipa Akinkanjú-binrin nínú Fîmù Àràmótù. *Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras*. São Francisco do Conde (BA), 6 (Special II): 157-172.